

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Л. А. Сподін, кандидат педагогічних наук

Проаналізовано основні чинники існуючого стану, окремих тенденцій розвитку та шляхів удосконалення якості вищої освіти в Україні. Наведено перелік заходів щодо можливих механізмів здійснення дієвої політики України в системі вищої освіти шляхом її реорганізації з метою створення передумов переходу з кризової на інноваційну модель сталого розвитку суспільства.

Державна політика в галузі освіти, якість освіти, Болонський процес, вища освіта.

Нині звучить як аксіома, що якість освіти обумовлює рівень інтелектуального потенціалу будь-якої держави, стає однією з найважливіших передумов її економічної та політичної самостійності, запорукою конкурентоспроможності на світовій арені. В усьому світі зростає увага до якості та стандартів вищої освіти, що пояснюється її швидким розвитком і, водночас, підвищенням вартості освітніх послуг для держави і людей. Європа має намір мати найбільш динамічну та інтелектуальну економіку в світі. Знання сьогодні – це джерело конкурентної переваги, тому уряди більшості держав повною мірою усвідомлюють всю важливість забезпечення своїх громадян якісною освітою. Україна, базуючись на загальноєвропейських та світових підходах до розбудови освітнього сектору, також надає важливого значення цій проблемі. Проблема забезпечення високої якості освіти визнається визначальним чинником розвитку України на державному рівні, про що свідчить Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті: «якість освіти є національним пріоритетом, передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права на освіту» [10, с. 7].

Актуальність проблеми підвищення якості освіти зумовлена низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. Кардинальні зміни у соціальному та економічному житті країни, невідповідність освіти викликам часу, ринку праці, інтересам та потребам особи можна віднести до внутрішніх чинників. Зовнішні чинники знаходяться, передусім, у площині глобальних інтеграційних процесів, які суттєво впливають на формування нових ціннісних орієнтирів життєдіяльності суспільства загалом та освіти зокрема [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість освіти поступово перетворилась у принцип і головний критерій ефективності системи освіти. Актуальність проблеми підвищення якості освіти підтверджується її активним обговоренням у колі науковців і політиків. Різні аспекти цієї про-

блеми розглядали такі вчені, як В. Андрущенко, В. Астахова, К. Астахова, Л. Горбунова, М. Згуровський, В. Кремень, М. Култаєва, М. Лукашевич, В. Лутай, І. Надольний, В. Ткаченко, М. Михальченко, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, І. Предборська, М. Степко та інші (соціально-філософський, освітянський, педагогічний аспекти), О. Величко, В. Вікторов, А. Гофрон, Д. Дзвінчук, Б. Жебровський – соціально-філософський, філософсько-освітянський, управлінський аспекти, К. Корсак – суспільно-економічний, соціокультурний та освітянський аспекти, В. Кушерець, М. Романенко, О. Скідін, Н. Щипачова – соціологічний аспект.

Мета дослідження – на основі вивчення наукових публікацій останніх років, виділити та проаналізувати основні чинники існуючого стану, окремі тенденції розвитку та шляхи удосконалення якості вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображує різні аспекти освітнього процесу. Якість освіти трактують як суспільний ідеал освіченості людини, результат її навчальної діяльності, процес організації навчання та виховання, критерій функціонування освітньої системи. У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якщо за основу дефініції взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то якість освіти можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які мають здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу – учнів, студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу і суспільство загалом [3].

Увага держави до проблеми підвищення якості освіти декларується в основних положеннях ряду документів: Національній доктрині розвитку освіти, Законах України «Про освіту» [7], «Про вищу освіту» [6], Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [13], Наказі Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» [9], Постанові Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2010 року «Про затвердження «Положення про дослідницький університет», Проекті Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) від 08.11.10 року [14] та в інших державних документах.

Вимоги щодо якості вищої освіти з боку держави і суспільства зростають. Приєднання України до Болонського процесу, який визначає якість освіти як основу створення європейського простору, підтверджує важливість та актуальність поставленого завдання. Українська освіта прийняла ідеї освітньої концепції Болонського процесу щодо формування в країні загальноєвропейської системи вищої освіти на спільних принципах функціонування: двоциклове навчання, кредитно-модульна система залікових одиниць, оцінювання якості освіти, мобільність студентів і викладачів, уз-

годженість наукових ступенів і професійних кваліфікацій з європейським ринком праці, популяризація європейської системи освіти. Як визначено в Плані дій щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні, державна політика у сфері вищої освіти має бути скерована в європейський освітянський простір, але націлена на збереження національної самоідентичності [9, с. 2].

Чинними нормативно-правовими актами визначено такі напрями державної політики сфері вищої освіти в Україні, як утвердження демократичних засад вищої школи та студентського самоврядування; запровадження у вищих навчальних закладах сучасних освітніх технологій; поліпшення матеріально-технічного та методичного забезпечення; посилення інтеграції вищої освіти, науки та виробництва; створення на базі провідних університетів сучасних дослідницьких центрів; запровадження ефективних економічних механізмів солідарної участі держави, бізнесу та громадянського суспільства у розвитку вищої освіти.

Проте, через низку проблем зазначені шляхи підвищення якості вітчизняної вищої освіти поки що не реалізовані повною мірою. Зосередимо увагу на аналізі деяких із цих проблем та шляхів їх подолання. У спадщину від Радянського Союзу Україна отримала не пристосовану до роботи в нових ринкових умовах систему вищої освіти, суттєвими недоліками якої були централізація управління, бюрократизація вищої школи, занадто вузька спеціалізація фахівців, підготовлених для планової соціалістичної економіки і тому нездатних орієнтуватися в умовах оперативних змін, яких вимагало життя. [9,15.] Українська система забезпечення якості наслідувала радянські адміністративно-командні методи контролю, адже споживачем послуг освіти була держава, тобто, в українській системі освіти дотепер переважають формальні процеси і процедури. Європейська система освіти формувалася згідно з вимогами роботодавців, студентів та їхніх батьків, тобто споживачів освітніх послуг, що безпосередньо вплинуло на вимоги щодо якості освіти. Прикро, що сьогодні в Україні підвищення якості освіти часто підмінюється успішністю формального звітування щодо її якості перед державними органами контролю. На подолання проблеми бюрократизації освіти спрямовані заходи щодо спрощення університетської звітності, оголошені на прес-конференції міністра освіти України С. Квіта [8].

В українській політиці все ще відчутною є стара настанова щодо ставлення до науки, освіти і культури за принципом залишковості. Фінансування освіти потребує суттєвого збільшення обсягу та розширення спектра джерел надходжень коштів, що дозволить зберегти вітчизняні наукові школи, зменшити «відтік інтелекту» за кордон, повернути, тих науковців, які від'їхали за кордон через соціальну та фінансову незахищеність, підняти престиж викладацької та наукової роботи, тобто, забезпечить умови для омолодження науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, здатного здійснити ефективно реформування вищої освіти.

Очевидно, що на якість освіти значною мірою впливає низький рівень наукових досліджень та інноваційної діяльності в університетах

України, адже вищі навчальні заклади, поряд з освітньою та виховною роботою, мають здійснювати активну наукову діяльність і готувати на цій основі кадри вищої кваліфікації. Незалежні спостерігачі вказують на низьку ефективність українських освітніх закладів з точки зору інноваційних досліджень, внеску до світового банку знань. Також потребує серйозної реструктуризації нинішня мережа вищих навчальних закладів. Реформування системи вищої освіти потребує укрупнення навчальних закладів, створення потужних регіональних університетів, які б забезпечували якісну освіту і наукову роботу.

Розвиток науково-дослідницької діяльності ВНЗ є найдієвішим способом вирішення цієї проблеми. На жаль, сьогодні жоден з вітчизняних університетів не входить до Міжнародного рейтингу 500 кращих університетів світу за індексом дослідницької діяльності (research performance index, RPI), індекс цитованості вчених, що працюють у системі освіти, залишається критично низьким. За даними Володимира Семиноженка, у найкращого серед українських ВНЗ – Київського національного університету ім. Т. Шевченка – так званий індекс Хірша (h-індекс) дорівнює 45. Для порівняння, у МДУ ім. Ломоносова – 145, Білоруського державного університету – 66 [12].

При розгляді цієї проблеми варто брати до уваги думку нинішнього міністра освіти і науки Сергія Квіта, що розвиток науки у ВНЗ є неможливим за існуючих обсягів навчального навантаження професорсько-викладацького складу. Новий Закон України «Про вищу освіту» повинен регламентувати наукову складову діяльності університетів як першочергове завдання, тому питання зменшення навчального навантаження (співвідношення студент / викладач) має вирішуватися разом з прийняттям цього Закону і відбивати політику цілої держави щодо науки та освіти [5]. Нині вищій школі необхідна реалізація комплексного підходу до запровадження системи ECTS з урахуванням змістовного аспекту програм та наближення навантаження викладачів до європейських стандартів, адже введення європейської системи ECTS не супроводжується в Україні приведенням до Болонських стандартів навантаження викладачів, яке на сьогодні в Україні в середньому становить 900 годин на навчальний рік для доцента ВНЗ і є найбільшим в Європі. Необхідність зменшення педнавантаження викладача (кількість годин та студентів у групі) з метою забезпечення індивідуального підходу до кожного студента і підвищення якості освіти є сьогодні очевидною.

Потребує також виправлення існуючий дисбаланс у підготовці фахівців з окремих спеціальностей: надлишок економістів та юристів і дефіцит інженерних та будівельних кадрів. Саме тому потребує вдосконалення система державних замовлень на підготовку фахівців. Для підтвердження наводимо цитату зі статті Володимира Семиноженка «Повернути науку в університети»: «В Україні ситуація обтяжена тим, що номенклатура спеціальностей у ВНЗ абсолютно не відповідає реальним потребам економіки. За останнє десятиріччя співвідношення між фахівцями природничо-технічного і гуманітарного профілю змінилося з 80:20 на

20:80. У підсумку до 70% усіх фахівців з вищою освітою не можуть працевлаштуватися за спеціальністю. Водночас пустують тисячі вакансій, для заповнення яких вітчизняні ВНЗ нікого не готують. Структурні зміни в економіці у високотехнологічному напрямі, яких нам не уникнути, цей дисбаланс на ринку праці лише поглиблюють» [12].

Згідно з рекомендаціями для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти є необхідною розробка та запровадження правових механізмів участі роботодавців у процедурі контролю та суспільної відповідальності за якість вищої професійної освіти. Це питання для української вищої освіти допоки залишається відкритим, адже реального механізму громадсько-державного контролю якості вищої освіти не існує. Необхідними є створення системи гарантій співробітництва студентства, профспілок, бізнес-партнерів у межах Болонського процесу, зокрема для постійного збільшення обсягів працевлаштування випускників та поглиблення соціального партнерства ВНЗ з роботодавцями, громадянами і соціальними об'єднаннями; залучення їх до процесу вироблення і прийняття рішень з проблем вищої освіти; розробка системи залучення роботодавців до підготовки та перепідготовки кадрів та визначення змісту освіти у ВНЗ.

Завдання й необхідні кроки реформування системи освіти України щодо підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти; інтеграції системи української вищої освіти в єдиний європейський освітній простір; удосконалення системи управління вищою освітою і розвиток автономії вищих навчальних закладів; підвищення ефективності фінансування вищої освіти й забезпечення її відповідності потребам економіки; стимулювання розвитку системи «освіти впродовж життя» декларуються чинними нормативно-правовими актами як напрями державної політики у сфері вищої освіти України. Якість останніми роками знаходиться у центрі уваги вітчизняної та світової академічної спільноти. Незважаючи на це, у чинних нормативно-правових документах відсутнє системне уявлення про якість та управління якістю, наявні тільки окремі посилання на інструменти її забезпечення. Зокрема, у проекті Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) від 08.11.10 року відсутній спеціальний розділ, присвячений якості вищої освіти [5].

Актуальним для ВНЗ залишається поліпшення матеріально-технічного та методичного забезпечення, зокрема для впровадження новітніх інформаційних технологій у навчальний процес, створення системи дистанційного навчання; підключення навчальних закладів до мережі Інтернет, створення широкого та якісного наповнення Інтернет-ресурсів. Становлення інформаційного суспільства потребує відкритої освіти (на рівні практики їй відповідає дистанційна освіта). Відкрита освіта – це гнучка система здобування освіти, доступна будь-кому, хто бажає, без аналізу його освітнього цензу і регламентації періодичності і часу вивчення окремого курсу, програми, яка розвивається на основі формалізації знань, їх передачі і контролю з використанням інформаційних і педагогічних технологій дистанційного навчання. Новими вимогами до системи освіти в інформаційну епоху є, зокрема, доступність всіх до загального інформацій-

ного поля, насамперед, через нові інтерактивні технології навчання. Враховуючи вимоги часу, вищі навчальні заклади створюють і оновлюють сучасні дистанційні електронні навчальні курси, розроблюють навчально-методичні матеріали, намагаються забезпечити якісний і своєчасний супровід роботи студентів у дистанційному середовищі, але ця робота проводиться в основному на ентузіазмі викладачів.

У рекомендаціях міністрів європейських країн (Лувен, 2009) вказується на студенто-центроване навчання і місію вищої освіти. Українські ВНЗ потребують подальшої роботи у напрямі наближення до поставленої мети. Доречно розробити і запровадити систему залучення студентів до участі в оцінюванні якості вищої освіти в їх навчальному закладі, наприклад, на сайті університету запровадити анонімне оцінювання студентами роботи кожного викладача. Розробити систему залучення органів студентського самоврядування щодо організації навчання у ВНЗ, зокрема створення розкладу занять, забезпечення вибору студентами викладачів за кожною дисципліною.

Для українських ВНЗ необхідні державні гарантії і фінансове забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі. Зокрема, доцільно забезпечити стажування викладачів за кордоном у провідних європейських університетах, яке координується і фінансується ВНЗ або державою та збільшити кількість студентів, які навчаються за кордоном, за рахунок ВНЗ або держави.

Висновки. Очевидно, що без системного реформування національної системи освіти є неможливими динамічні зміни в українському суспільстві. Проте сьогодні можна констатувати обмежену результативність освітніх реформ. Головною причиною цього можна назвати часті зміни уряду і керівників освіти, що не давало змоги завершити реформу, дійти до стадії аналізу, підведення підсумків і створення уточненого плану продовження реформи. На цей процес необхідно в середньому 6–8 років [4; 11].

Отже, для України, яка чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, проблема якості освіти є однією з основних. Проте позитивні тенденції, які намітилися у системі вищої освіти, все ж стримуються нерозробленістю конкретних механізмів підвищення її якості, існуючою системою централізованого жорсткого контролю та відсутністю культури забезпечення якості освіти всіма учасниками освітнього процесу.

Список літератури

1. Ващенко К. М. Ціннісні засади сучасної системи освіти [Електронний ресурс] / К. М. Ващенко. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_73/Vashchenko.pdf
2. Вища освіта в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991–2006 рр. : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. : Л. О. Пономаренко, І. П. Моїсеєва, Л. І. Ніколюк, О. С. Микитенко ; наук. ред. П. І. Рогова ; наук. консультант Б. І. Корольов ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко. – К., 2008. – 215 с.

3. Вікторов В. Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітянська проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук : спец. 09.00.10 / В. Г. Вікторов ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2006. – 30 с.
4. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління [монографія] / Д. Дзвінчук. – К. : Нічлава, 2006. – 378 с.
5. Експертні висновки НаУКМА щодо проекту нового Закону України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://press.ukma.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=317:-q-q&catid=5:2009-09-23-07-22-15&Itemid=2
6. Про вищу освіту : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – 134 с.
7. Про освіту : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – 451 с.
8. Квіт С. заявив про масштабні реформи в освіті та науці [Електронний ресурс] / С. Квіт. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/news/76198.html>
9. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року : наказ Міністерства освіти та науки України від 13 липня 2007 р. № 612. – К. : Мін-во освіти та науки України, 2007. – 10 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. – К. : Шкільний світ, 2002. – 7 с.
11. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) : [монографія] / А. А. Сбруєва. – Суми : Сумська обласна друкарня; Козацький вал, 2004. – 500 с.
12. Семиноженко Володимир: «Повернути науку в університети» // Урядовий кур'єр, № 48 (4446) 17 березня 2011 року [Електронний ресурс] / Володимир Семиноженко. – Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/index.php/uk/2010-12-28-09-38-38/339--q-q>
13. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : указ Президента України № 244/2008 від 20.03.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/>
14. Щодо проекту Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) : лист МОН № 1/9-796 від 08.11.10 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/10496

Проанализированы основные факторы существующего состояния, отдельных тенденций развития и пути совершенствования качества высшего образования Украины. Приведен перечень мероприятий относительно возможных механизмов осуществления действенной политики Украины в системе высшего образования путем ее реорганизации с целью создания предпосылок перехода из кризисной на инновационную модель устойчивого развития общества.

Государственная политика в области образования, качество образования, Болонский процесс, высшее образование.

The analysis of the key factors of the existing situation, some trends of its development and ways to improve the quality of higher education in Ukraine have been developed. It was determined the list of possible measures for

effective implementation mechanisms of Ukrainian Politics in higher education through its reorganization in order to create preconditions for transition from crisis to an innovative model of sustainable development.

Public policy in education, quality of education, Bolonskyi process, higher education.

УДК 930.1+308:37.013.3

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СПІВВІДНОШЕННЯ «ОСОБИСТІТЬ – ІНФОРМАЦІЯ – ЗНАННЯ»

В. І. Мудрак, кандидат філософських наук

Проаналізовано сучасні підходи до співвідношення «особистість – інформація – знання» на теренах вищої освіти, які розгортаються як інформаційне забезпечення фахової компетентності в системі останньої. Цей процес базується на філософсько-освітніх підходах до мобільного інформаційно-пізнавального забезпечення фахової компетентності особистості.

Інформація, компетентність, особистість, знання.

Проблематика даного дослідження знаходиться в площині філософсько-освітніх підходів до вироблення засад кількісної та якісної оптимізації пізнавальної духовно-культурної, техніко-технологічної інформації у змісті й організації вищої освіти в умовах формування і становлення фахової компетентності для реалізації на глобальному ринку праці, реалізації останньої в інформаційно-пізнавальному просторі, в обширі якого висувуються новітні вимоги щодо реалізації особистісного пізнавального і фахово спрямованого потенціалу.

Розробка і застосування таких підходів необхідно спираються на систему методологічного забезпечення процесу інтенсивного напрацювання новітніх знань, умінь і навичок професійної діяльності, що мають проєктивний характер у галузі фахової компетентності на базі вищої освіти стосовно реалій глобального світового ринку праці. Такий ракурс заявленої проблеми розгортається в річищі інтеграції інформаційно-логічного забезпечення фахової компетентності вищої освіти у світовий освітньо-науково-професійний простір, що в ньому розгортається особистісний потенціал (у системі відносин «особистість – інформація – професійні знання»), спрямування якому надане в межах вищої освіти. Це передбачає, перш за все, сконцентрованість зусиль усіх ланок вищої освіти щодо підвищення рівня вітчизняного науково-професійного потенціалу, а з іншого